

بیست سال نقد ادبیات کودک و نوجوان (۳)

سیدعلی کاشفی خوانساری

ادبیات کودک و نوجوان

این شماره آمده بود. در گزارش بررسی کتاب‌های سال ۵۹ نیز چنین درج شده بود:

«... شورای کتاب کودک، صمیمانه و صادقانه، از همه آن‌هایی که حسن‌نیت دارند، ولی توان و استعداد ندارند، خواهش می‌کند که از مقوله ادبیات کودکان و نوجوانان کنار بروند...»

«از کتاب لوکس، اثری در ادبیات واقعی کودکان برجای نمانده است. چاپ‌ها خوب، ولی ساده و قیمت‌ها عموماً مناسب است»

مقاله «خواندنی‌های کودکان قبل از دبستان» که از پایان‌نامه محمد هدایی گرفته شده، تنها مقاله تئوریک تألیفی، در گزارش این سال شورا است.

شماره سوم پویه، در فروردین ۱۳۶۰ منتشر و پس از آن تعطیل شد. گزیده‌ای از یک کتاب چاپ نشده مهم‌تاج که سال بعد منتشر شد و پژوهشی درباره نظر مادران باسواد، در مورد نشریات تربیتی موجود در ایران، مهم‌ترین مطالب این نشریه بود.

در سال ۱۳۶۰، «نامه کانون نویسندگان ایران»، ششمین شماره خود را که در فصل بهار منتشر شد، به ویژه‌نامه ادبیات کودک اختصاص داد. مقاله‌ای از نسیم خاکسار، درباره صمد بهرنگی و مقاله دیگری با همین موضوع از رضا براهنی، نقد یک تئاتر تلویزیونی، براساس یکی از داستان‌های صمد، کتابشناسی آثار چاپ شده کودکان و نوجوانان، در فاصله سال‌های ۱۳۵۳ تا ۱۳۵۹ که توسط شورای کتاب کودک تهیه شده بود و مقاله بدون امضای «چهره زشت سوداگران در کتاب‌های کودک و نوجوان»، مطالب این ویژه‌نامه را تشکیل می‌داد. در مقاله آخر، چنین می‌خوانیم:

«... برای گروهی از سوداگران کتاب که جز سود، انگیزه دیگری برای تلاش ندارند، این [ده میلیون دانش‌آموز] بازار خوبی است. در رژیم گذشته، توجه به این بازار پا گرفت و مثل تمام صنایع و رشته‌های دیگر، تولید به بازار بین‌المللی وابسته شد... کتاب‌های سراسر تصویر یا به قول معروف «کمیک»‌ها که از راه کار تنها [کارتون‌های] تلویزیونی هم تقویت می‌شدند، در بازار کتاب‌های کودکان ظاهر گردیدند.

مجموعه تن تن‌ها به صورت رنگی، جلد سلوفان، زهر تبعیض نژادی، تفکر پلیسی و ماجراجویی مبتذل را به کام کودکان ریخت.

کتاب‌های عروسکی با مقوای ضخیم و رنگ‌های تند و چشمگیر... تولید کتاب‌های لوکس...

فرهنگی را به دست می‌گرفتند و گفتمان غالب در ادبیات کودک، به مرور، به گفتمانی انقلابی مذهبی (حزب‌اللهی) بدل شد؛ هرچند تا عمومیت یافتن این تفوق، هنوز راه و زمان درازی پیش رو بود.

مهم‌ترین نشریه ادبیات کودک و نوجوان، در سال ۱۳۶۰، «کتاب کودک و نوجوان» محمود حکیمی بود. شماره‌های دوم تا چهارم این گاه‌نامه، در سال ۱۳۶۰ منتشر شد. حال آن که گزارش شورای کتاب کودک، تنها دو شماره و پویه کانون، یک شماره منتشر شد. در این گاه‌نامه، حکیمی خود «تاریخ ادبیات کودکان و نوجوانان در ایران» و «چگونه می‌توان نویسنده کودکان شد» را می‌نوشت. مصاحبه با غلامرضا امامی و محمدحسن نامی، پیشاهنگان ادبیات کودکان، به قلم فاطمه زهروی، معیارهای سنجش یک قصه کودکان و... از مهم‌ترین مطالب این سه شماره از کتاب کودک و نوجوان بود.

«گزارش شورای کتاب کودک»، در سال ۱۳۶۰، فقط در دو مجلد منتشر شد. در جلد اول، از برپایی دو نشست، با موضوع «چهره جنگ در ادبیات کودکان و نوجوانان» و «نگرش به معلولین در ادبیات کودکان و نوجوانان» خبر داده شده است که در زمان خود، مطلبی روزآمد و پیشرو بود.

چهره جنگ در ادبیات کودک جهان، نوشته ثریا قزل‌ایاغ، در ادبیات فارسی و ادبیات کودک و نوجوان، نوشته عباس یمنی شریف و در آثار و نوشته‌های کودکان و نوجوانان، نوشته سوگل مافی، گزیده‌ای از کتاب‌های کودکان و نوجوانان درباره جنگ، در سده اخیر، شامل ۳۲ عنوان کتاب و مقاله جنگ در ادبیات کودکان و نوجوانان هشت کشور جهان (با استفاده از مقالات مختلف بوک برد)، در

در سال ۱۳۶۰ نیز هم‌چنان ناآرامی‌ها ادامه داشت. خلع رئیس‌جمهور، انفجار مقر حزب جمهوری اسلامی و کشته شدن بسیاری از مسئولان مملکتی، قتل رئیس‌جمهور و نخست‌وزیر جدید، اعلام جنگ علنی سازمان مجاهدین خلق (منافقین)، ادامه ترورها و کشاندن آن به سطح مردم عادی‌تر و... از جمله اتفاقات این سال بود. در عرصه ادبیات کودک، هم‌چون سایر عرصه‌های مملکت، نویسندگان و چهره‌های فرهنگی مذهبی، عملاً قدرت مجامع و تربیون‌های

کتاب‌های با تصاویر کارتونی‌های والت دیسنی به قطع‌های مختلف، ماجراهای قهرمانان این فیلم‌ها را که به طور مبالغه‌آمیز زنده و احمقانه هستند... ادبیات معاصر کودکان سرزمین ما در همین زمان، در لابه‌لای سطور کتاب‌های کاهی کم‌قیمت که خواندنش جرم به حساب می‌آمد، رشد کرد. امید آن بود که پس از انقلاب، این چهره دگرگون شود... ولی آیا چنین شد؟ سوداگران به سرعت چهره عوض کردند و این بار مقدمات و آرمان‌های مردم را وسیله ساختند و دین و مذهب و سیاست را متمسک قرار دادند:

ناشران سوداگر کم‌سواد، هر حدیث و روایت و واقعه تاریخ ادیان را به صورت داستانی مبتذل با فارسی نادرست و شکسته و تصاویر رنگین تبلیغاتی، به تقلید از فیلم‌های ایتالیایی و آمریکایی، بر سر هر کوی و برزن، به کودکان و نوجوانانی که اشتیاق شناختن فرهنگ اصیل اسلامی را داشتند، عرضه کردند. نه شرح حال پیغمبر و امامان، از این تهاجم سوداگرانه به دور مانده است، نه تعالیم مذهبی... نویسندگان کم‌مایه معلم اخلاق شده‌اند... در این بازار دزدی متن، دزدی تصویر، دزدی موضوع، دزدی نام و دزدی عنوان رواج کامل دارد...

تولید وابسته به بازار بین‌المللی گذشته رونق صدچندان یافته است... احزاب، سازمان‌ها، انجمن‌ها، کانون‌ها نیز گوشه دیگر این چهل تکه را گرفته‌اند... تحلیل‌ها سطحی، نتیجه‌گیری‌ها شتابزده، قصه‌ها سست و بی‌پایه...

در مجلات و جنگ‌های ادبی هم گهگاه مطالبی درباره ادبیات کودک یافت می‌شد؛ مثل «در حاشیه ادبیات کودکان، چه نوشتن، چگونه نوشتن برای کودکان»، نوشته دکتر رضا انزلی‌نژاد و مقاله ترجمه جهانی کردن ادبیات کودکان، در ماهنامه آرش، ادبیات کودک، نوشته محمود احمادی، در فردای ایران، مورخ آذر ۶۰ که نقد آثار درویشیان، بهرنگی و قاضی نور بود، ادبیات کودکان ایران در دوره انقلاب و جنگ، از سیدحسین میرکاظمی، در کتاب فصل شماره ۴ (گرگان)، رغبت مطالعه در کودکان، در پیوند شماره ۲۹، مقاله ترجمه تصاویر نادرست در کتاب‌های کودکان، در پیام یونسکو شماره ۱۳۶، کتابخانه‌های آموزشگاهی، نوشته رحمت‌الله فتاحی، در مجله کتابداری شماره ۸.

در نشریات ویژه کودکان و نوجوانان، باید گفت سوره بچه‌های مسجد که بخش ثابت نقد و مقالات را گشود، پیشگام بود. نقدهایی از محسن مخملباف، امیرحسین فردی، ابراهیم حسن بیگی و نقی

سلیمانی در شماره‌های مربوط به سال ۱۳۶۰ این نشریه به چشم می‌خورد. نقی سلیمانی، با نقد کتاب‌های اصیل آباد و اسم من علی‌اصغر است، در این گاه‌نامه و با مقاله سرنوشت ادبیات کودکان، در روزنامه اطلاعات، حضور خود را به عنوان منتقدی جدی در عرصه کتاب کودک اعلام کرد. سوره بچه‌های مسجد، از شماره سوم رسماً به حوزه هنری انتقال یافت و برخی شماره‌های آن حتی به چاپ پنجم و شمارگان ۳۰۰ هزار رسید.

جنگ‌های «جنگ به روایت بچه‌ها»، از درویشیان، ادبیات نسل انقلاب، کتاب نوجوانان و کتاب کودکان و نوجوانان، دربردارنده نقدهایی کوتاه به قلم بچه‌ها بود.

از مقالات روزنامه می‌توان به این‌ها اشاره کرد: کودکان را به مطالعه عادت دهیم، نازنین محقی، روزنامه میزان شماره ۱۵۶، کتاب‌ها و نوارهای قصه‌گو و انتظار برای پیدا شدن گنج، جادوگر یا وقوع حادثه، روزنامه کیهان، مورخ ۶۰/۱۸/۲۱، کتابخانه‌های آموزشگاهی، انقلاب اسلامی، مورخ ۶۰/۲/۱۹، چه کتاب‌هایی برای دانش‌آموزان خردسال انتخاب کنیم، جمهوری اسلامی، مورخ ۶۰/۳/۲.

تنها کتاب سال ۱۳۶۰ که صد در صد به ادبیات کودک مربوط می‌شود، یک کتاب درسی است به نام «داستانگویی و داستان» که از سوی اداره کل امور تربیتی، در شهریور ماه سال ۱۳۶۰، در تیراژ ۱۰/۰۰۰ برای معلمان دوره دبستان منتشر شد. کتاب شامل فصلی درباره قواعد داستان و داستانگویی است و به دنبال آن، داستان‌هایی برای استفاده معلمان در کار قصه‌گویی، نقل شده است. در مقدمه کتاب، چنین می‌خوانیم:

«... می‌توان مسایل عقیدتی و اخلاقی را به روش غیرمستقیم و به زبان داستان، به نحوی که کودکان آمادگی شنیدن آن را دارند، بیان کرد. اصولاً کودکان از شنیدن مطالب تحمیلی و نصیحت‌های خشک بیزارند...»

کتاب دیگر سال ۱۳۶۰ که بخش‌هایی از آن در حوزه مباحث نظری ادبیات کودک می‌گنجد، «راهنمای نویسنده و ویراستار»، تألیف ایرج جهانشاهی است. ناشر کتاب، فرهنگ‌نامه کودکان و نوجوانان، وابسته به شورای کتاب کودک است. این کتاب، در تیرماه سال ۱۳۶۰، در ۲۰۰ نسخه «برای نویسندگان و ویراستاران فرهنگ‌نامه» منتشر شده است. فصل اول کتاب، به ویژگی‌های فرهنگ‌نامه کودکان و نوجوانان، فصل دوم به «ساده‌نویسی برای کودکان و نوجوانان»، فصل سوم به شیوه خط

فارسی، فصل چهارم به نشانه‌های نقطه‌گذاری، فصل پنجم به مراحل تولید فرهنگ‌نامه و فصل ششم به نمونه‌هایی از مقالات اختصاص دارد. فصل «ساده‌نویسی برای کودکان و نوجوانان»، از منظر مباحث نظری ادبیات کودک، در این کتاب قابل توجه است. در این فصل یازده صفحه‌ای، از نوشتن برای کودک و نوجوان، ساده‌نویسی، واژگان پایه، دانش پایه، زبان و بیان، شیوه نقطه‌گذاری و ارزیابی و ویرایش نوشته صحبت شده است. این کتاب ۶۸ صفحه دارد.

کتاب دیگر «کودک شما از ۳ تا ۶ سال» نام دارد و ترجمه بهزاد کشاورزی است. در یکی از فصول کتاب که به «کودک و سرگرمی‌ها» اختصاص دارد، از کتاب در کنار تلویزیون، سینما و نقاشی صحبت به میان آمده است.

گفتنی است که برخلاف آنچه در تعدادی از فهرست ما آمده، چاپ اول کتاب «سخنی درباره ادبیات کودک و نوجوان»، نوشته محمود حکیمی، بنا بر شماره ثبت کتابخانه ملی و اظهارات نویسنده، در سال ۲۵۳۶ (۱۳۵۶) به بازار آمده و کتاب چاپ سال ۱۳۶۰، گرچه در شناسنامه آن ذکر نشده، چاپ دوم بوده است.

کتاب دیگر سال ۱۳۶۰، «راهنمای کتابخانه‌های عمومی ایران: کودکان و بزرگسالان» بود که توسط مؤسسه تحقیقات و برنامه‌ریزی علمی و آموزشی (وزارت فرهنگ و آموزش عالی)، آمار کتابخانه‌های کشور را براساس استان‌ها ارایه می‌کرد. در هر استان، اطلاعات مربوط به کتابخانه‌های کودکان، جداگانه ذکر شده بود. در مورد هر کتابخانه، نام کتابخانه، نشانی، ساعت کار، تلفن، سال تأسیس، مسئول کتابخانه، تعداد کارمندان، کتب چاپی، نشریات ادواری، نسخ خطی، رسانه، مقررات امانت، قفسه‌بندی، تعداد اعضا، تعداد مراجعین، رده‌بندی، بودجه، مساحت کل، مساحت مخزن، میز، صندلی و تاریخ پاسخ به پرسشنامه ذکر شده بود.

از دیگر اتفاقات سال ۱۳۶۰، می‌توان به تشکیل خانه هنر و ادبیات کودک و نوجوان اشاره کرد؛ نهادی که توسط تعدادی از نویسندگان کودک، پایه‌گذاری شد و قرار بود تشکلی فعال در عرصه کتاب کودک باشد. اما در عمل و به مرور، به یک انتشاراتی متعلق به دو نویسنده بدل شد و در سال‌های بعد، با فاصله گرفتن از کتاب کودک، بیشتر به کار تولید فیلم کودک و نوجوان پرداخت. از مؤسسان خانه، نام وحید نیکخواه آزاد، مهدی ارگانی، مصطفی رحماندوست، حسن جلاپور و غلامرضا امامی به دست آمد.